

ХОРХЕ ЛУИС БОРХЕС
ПИЕР МЕНАР, АВТОР НА
„ДОН КИХОТ“

Превод от испански: Десислава Николаева, 2004

chitanka.info

На Силвина Окампо

Видимите творби, които остави този романист, могат лесно и бързо да бъдат преброени. Затова са непростими пропуските и прибавките, направени от мадам Анри Башелие в неверния каталог, който някакъв вестник, чиято *протестантска* насоченост не е тайна, лекомислено е предложил на своите достойни за съжаление читатели — нищо, че са малко на брой и са калвинисти, ако не са масони или обрязани. Истинските приятели на Менар посрещнаха този каталог с тревога и дори лека тъга. Сякаш вчера се бяхме събрали край неизбежния мрамор сред печалните кипариси и ето че Грешката вече се опитва да очерни Паметта му... Несъмнено налага се една кратка поправка.

Съзнавам, че никак не е трудно да се отрече жалкият му авторитет. Надявам се обаче, че ще ми бъде позволено да се позова на две ценни мнения. Баронеса Дьо Бакур (на чиито незабравими *vendredi*^[1] имах честта да се запозная с оплаквания поет) бе така благосклонна да одобри следващите редове. Графиня Де Баньореджо, един от най-изтънчените умове на Княжество Монако (а сега и на Питсбърг, Пенсилвания, след неотдавнашния ѝ брак с международния филантроп Симон Кауц — уви!, — тъй оклеветен от жертвите на безкористните му деяния) е пренебрегнала „заради истината и смъртта“ (такива са нейните думи) свойствената си аристократична съдържаност и в отворено писмо, публикувано в списание „Luxe“, също изказва одобрението си. Тези препоръки, струва ми се, са достатъчни.

Вече казах, че *видимите* творби на Менар могат лесно да се изброят. След като прегледах най-внимателно личния му архив, установих, че се състои от следните материали:

а) символистичен сонет, публикуван два пъти (с вариации) в списание „La Sonque“ (броеве от март и октомври 1899 г.);

б) монография за възможността да се състави поетически речник на понятия, които да не бъдат синоними или парафрази на понятията, изграждащи обикновения език, а „идеални предмети, създадени по

общо съгласие и предназначени за чисто поетически нужди“ (Ним, 1901);

в) монография за „известна близост или родство“ на идеите у Декарт, Лайбниц и Джон Уилкинс (Ним, 1903);

г) монография върху „*Characteristica universalis*“^[2] на Лайбниц (Ним, 1904);

д) специализирана статия за възможността да се обогати играта на шах чрез отстраняването на една от крайните пешки; Менар предлага, препоръчва, разглежда и в края на краищата отхвърля това нововъведение;

е) монография върху „*Ars magna generalis*“^[3] на Раймунд Лулий (Ним, 1906);

ж) превод с предговор и бележки на „Книга за изобретателността и изкуството в шахматната игра“ от Руй Лопес де Сегура (Париж, 1907);

з) черновки на монография върху символическата логика на Джордж Бул;

и) преглед на основните метрически закони на френската проза, илюстриран с примери от Сен Симон („*Revue des langues romanes*“, Монпелие, октомври 1909);

к) възражение срещу Люк Дюртен (който беше оспорил съществуването на такива закони), илюстрирано с примери от Люк Дюртен („*Revue des langues romanes*“, Монпелие, декември 1909);

л) ръкопис на превод на „Компас за изтънчени люде“ от Кеведо, озаглавен „*La boussole des precieux*“^[4];

м) предисловие към каталога на изложбата от литографии на Каролус Уркад (Ним, 1914);

н) труда „Проблемите на една задача“ (Париж, 1917), където се разглеждат в хронологичен ред решенията на прочутата задача за Ахил и костенурката; засега тази книга има две издания; във второто е поставен като епиграф съветът на Лайбниц „*Ne craignez point, monsieur, la tortue*“^[5] и са преработени главите, посветени на Ръсел и на Декарт;

о) обстоен анализ на „синтактичните навици“ на Туле (N.R.F., март 1921); Менар — напомням — заявява там, че порицанието и похвалата са емоционални прояви, които нямат нищо общо с критиката;

п) транспозиция в александрийски стих на „cimetiere marin“^[6] от Пол Валери (N.R.F., януари 1928);

р) инвектива^[7] срещу Пол Валери в „Страници за унищожаване на действителността“ от Жак Рьобул (между другото тази инвектива изразява точно обратното на истинското му мнение за Валери, който го изтълкува именно така, и старото им приятелство не бе подложено на изпитание);

с) „определение“ на графиня Де Баньореджо в „победоносния том“ — изразът е на друг сътрудник, Габриеле д'Анунцио, — който тази дама ежегодно издава, за да опровергава неизбежните измислици на печата и да представя „на света и на Италия“ истинския си лик, тъй често изложен (тъкмо заради красотата и деятелността ѝ) на погрешни и прибързани коментари;

т) цикъл прекрасни сонети, посветени на баронеса Дьо Бакур (1934);

у) ръкописи на стихотворения, чието въздействие се дължи на пунктуацията^[8].

Дотук са посочени (без други пропуски освен няколко посредствени сонета, писани по конкретен повод за гостоприемния — или ненаситния — албум на мадам Анри Башелие) *видимите* творби на Менар в хронологичен ред. Сега преминавам към другата творба — тайната, неизмеримо героичната, неподобната. Но и — о, жалки човешки възможности! — незавършената. Тази творба, може би най-забележителната на нашето време, е съставена от девета и трийсет и осма глава от първата част на „Дон Кихот“ и от един фрагмент от двама и втора глава. Знам, че подобно твърдение изглежда чиста безсмислица; да оправдае тази „безсмислица“ — такава е главната цел на настоящата бележка^[9].

Два неравностойни текста подсказаха идеята за това начинание. Единият е онзи филологически фрагмент на Новалис, фигуриращ под номер 2005 в дрезденското издание, в който е набелязана темата за *пълното* отъждествяване с определен автор. Другият е една от тези излишни книги, в които Христос се подвизава на някой булевард, Хамлет — на Канебиерата, а Дон Кихот — на Уолстрийт. Като всеки човек с добър вкус Менар изпитваше отвращение към тия нелепи карнавали, годни само — казваше той — да предизвикат с анахронизма си плебейско удоволствие или (а това е още по-лошо) да ни изумят с

примитивната мисъл, че всички епохи са еднакви или пък че са различни. По-интересно, макар и противоречиво и повърхностно по изпълнение, му изглеждаше чудесното хрумване на Доде да обедини в *един* образ Тартарен, знаменития идалго Дон Кихот и неговия оръженосец... Онези, които намекваха, че Менар е посветил живота си на идеята да напише един съвременен „Дон Кихот“, позорят светлата му памет.

Той искаше да съчини не друг „Дон Кихот“ — това е лесно, — а самия „Дон Кихот“. Излишно е да добавям, че никога не се е стремил към механично копиране на оригинала; нямаше намерение да го преписва. Необикновената му амбиция се състоеше в това да създаде няколко страници, които да съвпадат — дума по дума и ред по ред — с написаните от Мигел де Сервантес.

„Моето намерение е просто удивително, писа ми той от Байон на 30 септември 1934 година. Крайната цел на едно теологическо или метафизическо доказателство — външният свят, Бог, случайността, универсалните форми — е толкова стара и позната, колкото и моят нашумял роман. Единствената разлика се състои в това, че философите публикуват в занимателни книги междинните етапи на своята работа, а аз реших да ги прескоча“. И наистина не е останала и една черновка, за да засвидетелства многогодишния му труд.

Отначало избра един относително прост метод. Да научи добре испански, да възроди в себе си католическата вяра, да се сражава с маври или с турци, да забрави историята на Европа между 1602 и 1918 година, да *бъде* Мигел де Сервантес. Пиер Менар проучи този метод (знам, че беше усвоил доста добре испанския език от седемнайсети век), но го отхвърли като твърде лесен. По-скоро непригоден!, ще каже читателят. Съгласен съм, но самият замисъл беше поначало неосъществим и от всички методи, неприложими за осъществяването му, този беше най-безинтересният. Да *бъде* в двайсети век популярен писател от седемнайсети век, му се струваше унизително. Да *бъде*, тъй или иначе, Сервантес и да сътвори „Дон Кихот“, му се струваше по-лесно (затова и по-непредизвикателно), отколкото да продължава да *бъде* Пиер Менар и да сътвори „Дон Кихот“, изхождайки от житейския опит на Пиер Менар. (Това убеждение между другото го накара да се лиши от автобиографичния пролог към втората част на „Дон Кихот“. Да включи този пролог, би означавало да създаде още един персонаж

— Сервантес, но също така би било равносилно на това да представи „Дон Кихот“ като произведен от този персонаж, а не от Менар. Естествено, той се отказа от този лесен метод.) „Моето начинание всъщност не е трудно, чета на друго място в писмото му. За да го осъществя, достатъчно би било да съм безсмъртен“. Да призна ли: често си представям, че той наистина го е завършил и аз чета „Дон Кихот“ — целия „Дон Кихот“ — тъй, сякаш го е измислил Менар. Наскоро една вечер, прелиствайки глава двайсет и шеста — с която той изобщо не се е залавял, — познах стила на нашия приятел и сякаш долових неговия глас в тази необикновена фраза: „Нимфите на реките, печалната и влажна Ехо“. Това сполучливо съчетание на две прилагателни — едното за душевно състояние, а другото за физическо качество — извика в паметта ми онзи Шекспиров стих, който двамата обсъждахме един следобед: „Where a malignant and a turbaned Turk...“^[10].

А защо точно „Дон Кихот“?, ще запита нашият читател. У един испанец подобно предпочитание би било обяснимо; но без съмнение то е необяснимо у един символист от Ним, поклонник на По, който роди Бодлер, който роди Маларме; който роди Валери, който роди Едмон Тест. Гореспоменатото писмо хвърля светлина върху този въпрос. „Дон Кихот“, обяснява Менар, буди у мен дълбок интерес, но не ми изглежда — как да кажа? — неизбежен. Аз не мога да си представя света без възклицанието на Едгар Алън По: „Ah, bear in mind this garden was enchanted“^[11] или без „Пияния кораб“^[12], или без „Стария моряк“^[13], но знам, че съм способен да си го представя без „Дон Кихот“. (Естествено, имам предвид моята лична нагласа, а не историческия отзвук на тези творби.) „Дон Кихот“ е случайна книга, „Дон Кихот“ е ненужен. Мога да си представя как да го напиша, мога да го напиша, без да изпадам в тавтология. Чел съм го на дванайсет-тринайсет години — вероятно целия. Впоследствие съм препрочитал внимателно отделни глави, онези, с които засега няма да се залавям. Изучавал съм също интермедиите, комедиите, Галатея, поучителните новели, безспорно мъчителните изпитания на Персил и Сигизмунда и Пътешествието до Парнас... Общата ми представа за „Дон Кихот“, опростена от равнодушието и забравата, напълно може да се отъждестви със смътния първообраз на една още ненаписана книга. Приемайки като даденост този първообраз (чието притежание никой,

ако е честен, не може да ми оспори), трябва да отбележа, че моята задача е несъмнено много по-трудна от задачата на Сервантес. Любезният ми предшественик не е отхвърлил помощта на случая — той е съчинявал безсмъртната творба малко *a la diable*^[14], увлечен от инерцията на езика и въображението. Аз изпълнявам тайнствения дълг да възпроизведа дума по дума неговата спонтанна творба. Моята игра за самотен играч се подчинява на две диаметрално противоположни правила. Първото ми позволява да опитам най-различни варианти от формално или психологическо естество; второто ме задължава да ги жертвам заради „оригиналния“ текст и да обоснова с неопровержими доводи унищожаването им... Към тези изкуствени препятствия трябва да се прибави и едно, което е присъщо на материята. Да съчиниш „Дон Кихот“ в началото на седемнайсети век, е било разумно, необходимо, може би съдбоносно дело; в началото на двайсети век това е почти неосъществимо. Ненапразно са изминали триста години, изпълнени с най-сложни събития. Между тях, за да спомена поне едно — самият „Дон Кихот“.

Въпреки тези три пречки фрагментарният „Дон Кихот“ на Менар е по-проникновен от Сервантесовия. Сервантес грубо противопоставя на рицарските фантазии жалката провинциална действителност на своята страна; Менар избира за „действителност“ земята на Кармен във века на битката при Лепанто и на пиесите на Лопе де Вега^[15]. Какви испански чудесии би подсказал този избор на Морис Баре или на доктор Родригес Ларета^[16]! Менар, съвсем естествено, ги избягва. В творбата му няма цигански страсти, нито конкистадори, нито мистици, нито Филип II, нито аутодафе. Той пренебрегва или изключва местния колорит. Това пренебрежение сочи ново разбиране за историческия роман. Това пренебрежение е безапелационна присъда над „Саламбо“^[17].

Интересно е също да се сравняват отделни глави. Да разгледаме например глава трийсет и осма от първата част, „в която се предава занимателната реч на Дон Кихот за военните и учените“. Известно е, че Дон Кихот (както и Кеведо в аналогичен пасаж от по-късната книга „Час на разплата“) решава спора в полза на военните, а не на учените. Сервантес е стар воин: неговата присъда е обяснима. Но как е възможно Пиер-Менаровият Дон Кихот — съвременник на „Предателството на учените“^[18] и на Бертран Ръсел — да се впуска в

тези мъгляви софистични разсъждения! Мадам Башелие вижда в тях удивителна и типична зависимост на автора от психологията на героя; други (не твърде проникателни) — *копие* на „Дон Кихот“; баронеса Дьо Бакур — влиянието на Ницше. Не зная ще се осмеля ли да прибавя към това трето тълкувание (което смятам за неоспоримо) още едно, което е в пълно съответствие с почти божествената смиреност на Пиер Менар: неговия скромнен или ироничен навик да проповядва идеи, диаметрално противоположни на тези, които изповядва. (Нека си спомним още веднъж неговата диатриба^[19] срещу Пол Валери в ефимерния сюрреалистичен вестник на Жак Ръбул.) Сервантесовият текст и текстът на Менар са словесно идентични, но вторият е едва ли не безкрайно по-богат. (По-двусмислен, ще кажат неговите клеветници; но двусмислеността всъщност е богатство.)

Да се сравнява Менаровият „Дон Кихот“ със Сервантесовия, е истинско откровение. Сервантес например пише: „... истината, дъщеря на историята, която е съперница на времето, съкровищница на подвизите, свидетелка на миналото, пример и назидание на настоящето, предупреждение за бъдещето“ („Дон Кихот“, първа част, глава девета).

Написан през седемнайсети век от „самоукия гений“ Сервантес, този пасаж е чисто риторична възхвала на историята. Менар пък пише: „...истината, дъщеря на историята, която е съперница на времето, съкровищница на подвизите, свидетелка на миналото, пример и назидание на настоящето, предупреждение за бъдещето“.

Историята — майка на истината; поразителна мисъл! Менар, съвременник на Уилям Джеймс, определя историята не като изследване на действителността, а като неин източник. Историческа истина според него е не онова, което се е случило, а това, което смятаме, че се е случило. Последните словосъчетания — „пример и назидание на настоящето, предупреждение за бъдещето“ — са нагло прагматични.

Ярък е и контрастът между стиловете. Архаизираният стил на Менар — в края на краищата той е чужденец — е малко неестествен, за разлика от стила на предшественика му, който свободно владее общоприетия испански език на своята епоха.

Няма интелектуално занимание, което в края на краищата да не се окаже безполезно. Всяко философско учение отначало е

правдоподобно описание на света; минават години и то е вече само една страница — дори един абзац или едно име — в историята на философията. В литературата тази неизбежна преходност е още по-очевидна. „Дон Кихот“, казваше Менар, някога е бил една приятна книга; сега той е повод за патриотични тостове, за езикова гордост, за неприлично луксозни издания. Славата е липса на разбиране, и то може би в най-лоша форма“.

В тези нихилистични твърдения няма нищо ново; необикновено е решението на Пиер Менар, което произтича от тях. Той си науми да надвие суетата, която дебне всеки човешки труд; предприе едно извънредно сложно и поначало безсмислено дело. Пожертва усилията и съня си, за да повтори на чужд език една вече съществуваща книга. Трупаше черновка след черновка; упорито поправяше и късаше хиляди изписани страници^[20]. Не разреши на никого да ги прегледа и се погрижи те да не го надживеят. Напразно се мъчих да ги възстановя.

Стигам до мисълта, че „окончателният“ „Дон Кихот“ може да се разглежда като своеобразен палимпсест^[21], в който трябва да прозират чертите — бледи, но не и неразгадаеми — на „първоначалния“ почерк на нашия приятел. За съжаление само един втори Пиер Менар, извършвайки в обратен ред работата на своя предшественик, би могъл да изрови и да възкреси тази Троя.

„Да мислим, да анализираме, да изобретяваме (ми е писал още) — това не са някакви странни действия, това е нормалното дишане на разума. Да възвеличаваме случайния плод на тази дейност, да трупаме древни и чужди мисли, да си спомняме с боязливо изумление какво е казал *doctor universalis* — означава да признаваме нашето безсилие или нашето невежество. Всеки човек трябва да е способен да роди всички идеи и аз вярвам, че в бъдеще ще бъде така“.

Менар (може би несъзнателно) обогати с помощта на един нов метод мудното и примитивно изкуство да четеш — метода на преднамерения анахронизъм и погрешните атрибуции. Този метод с неограничено приложение ни насърчава да четем „Одисея“ така, сякаш е написана след „Енеида“, и книгата „Градината на Кентавъра“ на мадам Анри Башелие — сякаш е от мадам Анри Башелие. Този метод изпълва с приключения и най-спокойните книги. Да припишем на Луи Фердинан Селин^[22] или на Джеймс Джойс „Imitatio Christi“^[23] — нима

това не би освежило значително тези проникновени духовни послания?

Ним, 1939 г.

---

[1] Петъци (фр.) — бел.прев. ↑

[2] „Универсална символика“ (лат.) — бел.прев. ↑

[3] „Голямото изкуство“ (лат.) — бел.прев. ↑

[4] „Компасът на изтънчените“ (фр.) — бел.прев. ↑

[5] „Не се страхувайте от костенурката, господине“ (фр.) — бел.прев. ↑

[6] „Морското гробище“ (фр.) — бел.прев. ↑

[7] Сатиричен жанр в остра нападателна форма — бел.прев. ↑

[8] Мадам Анри Башелие посочва и един буквален превод на направения от Кеведо също буквален превод на „Introduction à la vie devote“ („Въвеждане в благочестивия живот“) от свети Франциск Салски. В библиотеката на Пиер Менар няма и следа от такова произведение. Вероятно става дума за някоя зле разбрана шега на нашия приятел — бел.авт. ↑

[9] Бях си поставил и второстепенната задача да скицирам портрета на Пиер Менар. Но как бих дръзнал да се състезавам със златните страници, подготвяни, както научавам, от баронеса Дьо Бакур, или с финия и точен молив на Каролус Уркад? — бел.авт. ↑

[10] Букв.: „Където един зъл и чалмосан турчин“ (англ.) — цитат от „Отело“, монолог на Отело — бел.прев. ↑

[11] Букв.: „Ах, не забравяй, че градината бе омагьосана“ (англ.) — от стихотворението „На Хелън“ — бел.прев. ↑

[12] Поема на Артур Рембо — бел.прев. ↑

[13] Поема от С. Т. Колридж — бел.прев. ↑

[14] Наслуки (фр.) — бел.прев. ↑

[15] Става въпрос за началото на XVII в. — бел.прев. ↑

[16] Морис Баре (1862–1923) — френски писател, автор на книги за испанския бит и нрави в романтична светлина. Енрике Родригес Ларета (1875–1961) е автор на исторически романи (повечето на старинен испански), ситуирани в епохата на Филип II — бел.прев. ↑

[17] Роман от Гюстав Флобер — бел.прев. ↑

[18] Произведение на френския есеист Жулиен Бенда (1867–1956), публикувано през 1927 г. — бел.прев. ↑

[19] Философска беседа срещу въображаем опонент — бел.прев.

↑

[20] Помня неговите тетрадки с листа на квадратчета, местата, зачеркнати с черно мастило, особените коректорски знаци и буквите, дребни като мушици. Обичаше да се разхожда привечер из околностите на Ним; всеки път взимаше със себе си по една тетрадка и палеше весел огън — бел.авт. ↑

[21] Ръкопис върху пергамент, от чиято повърхност е бил изстърган предишният текст — бел.прев. ↑

[22] Френски писател (1894–1961) — бел.прев. ↑

[23] „Подражаване на Христос“ от Тома Кемпийски (1379/80-1471) — бел.прев. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.